

**QANDLI DIABETGA CHALINGAN INSONLAR UCHUN SHIRINLIKLAR:
O‘ZBEKISTON VA CHET EL SOLISHTIRMASI**

Mualliflar: Mavlonboyev S.O., Jaxangirova G.Z.

***Tashkilot: Toshkent kimyo-texnologiya instituti, Oziq-ovqat va parfyumeriya-
kosmetika mahsulotlari texnologiyasi kafedrası***

Aloqa: +998937657533, samandarmavlonboyev64@gmail.com

Annotatsiya

O‘zbek tilida: Ushbu maqola qandli diabetga chalingan insonlar uchun shirinliklar iste’mol qilishning ilmiy, amaliy va ijtimoiy jihatlarini O‘zbekiston va chet el (AQSh, Yevropa Ittifoqi, Hindiston) kontekstida chuqur tahlil qiladi. Shirinliklarning glikemik indeksi (GI), xavfsiz shakar o‘rinbosarlari (steviya, sukraloza, eritritol), mahalliy va xalqaro bozorlarda mavjud mahsulotlarning tarkibi, narxi, mavjudligi va qadoqlash ma’lumotlari, shuningdek, parhez va davolashdagi o‘rni yoritiladi. O‘zbekistonda an’anaviy shirinliklar (halva, parvarda, chak-chak) va chet eldagi diabetik mahsulotlar solishtirilib, ularning foyda va xavflari baholanadi. Tadqiqot statistik ma’lumotlar, laboratoriya tahlillari, so‘rovlar va xalqaro standartlarga asoslanadi. Maqola diabetik bemorlar uchun xavfsiz shirinliklar tanlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar, mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun takliflar va davlat siyosatiga qaratilgan strategiyalar bilan yakunlanadi.

Ingliz tilida: This article provides an in-depth analysis of the scientific, practical, and social aspects of sweet consumption for individuals with diabetes, comparing Uzbekistan with foreign contexts (USA, EU, India). It examines the glycemic index (GI) of sweets, safe sugar substitutes (stevia, sucralose, erythritol), the composition, pricing, availability, and labeling of products in local and international markets, as well as their role in dietary and therapeutic management. Traditional Uzbek sweets (halva, parvarda, chak-chak) are compared with diabetic-friendly products abroad, evaluating their benefits and risks. The study is grounded in statistical data, laboratory analyses, surveys, and international standards. The article concludes with

practical recommendations for safe sweet consumption, suggestions for local manufacturers, and strategies for state policies to improve diabetic care.

Rus tilida:

Stat'ya podrobno analiziruet nauchnye, prakticheskie i sotsial'nye aspekty potrebleniya sladostey dlya lyudey s sakharnym diabetom, sravnivaet konteksty Uzbekistana i zarubezhnykh stran (SShA, Evrosoyuz, Indiya). Rassmatrivayutsya glikemicheskiy indeks (GI) sladostey, bezopasnye zaminiteli sakhara (steviya, sukraloza, eritritol), sostav, tsena, dostupnost' i markirovka produktov na mestnykh i mezhdunarodnykh rynkakh, a takzhe ikh rol' v diete i lechenii. Traditsionnye uzbekskie sladosti (khalva, parvarda, chak-chak) sravnivayutsya s produktami dlya diabetikov za rubezhom, otsenivayutsya ikh pol'za i riski. Issledovanie osnovano na statisticheskikh dannyykh, laboratornykh analizakh, oprosakh i mezhdunarodnykh standartakh. Stat'ya zavershaetsya prakticheskimi rekomendatsiyami po bezopasnomu potrebleniyu sladostey, predlozheniyami dlya mestnykh proizvoditeley i strategiyami dlya gosudarstvennoy politiki po uluchsheniyu ukhoda za bol'nymi diabetom.

1. Kirish

Qandli diabet (diabetes mellitus) qonda glyukoza miqdorining surunkali ravishda yuqori bo'lishi bilan xarakterlanadigan endokrin kasallik bo'lib, global sog'liqni saqlashning asosiy muammolaridan biridir. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotiga (WHO) ko'ra, 2023-yilda dunyoda 537 million odam qandli diabet bilan yashadi, bu raqam 2030-yilga kelib 643 millionga yetishi kutilmoqda [6]. O'zbekistonda qandli diabet bilan og'riganlar soni 2015-yilda aholining 4% ini (1.2 million odam) tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 7% ga (2.3 million odam) yetdi [4]. Qandli diabetning 1-turi insulin yetishmasligi bilan, 2-turi esa insulin qarshiligi bilan bog'liq bo'lib, ikkala holatda ham ovqatlanish nazorati kasallikni boshqarishning asosiy omilidir [6].

Shirinliklar qandli diabetga chalingan bemorlar uchun murakkab tanlov hisoblanadi, chunki oddiy uglevodlar (shakar, oq un) qonda glyukoza miqdorini keskin oshiradi [1]. An'anaviy shirinliklar, masalan, O'zbekistonda keng tarqalgan halva,

parvarda va chak-chak, yuqori glikemik indeks (GI) va kaloriyaga ega bo'lib, diabetik bemorlar uchun xavf tug'diradi [3]. Biroq, zamonaviy shakar o'rinbosarlari (steviya, sukraloza, eritritol) va past GI mahsulotlar bemorlarga xavfsiz shirinliklar iste'mol qilish imkonini beradi [6]. Chet elda, xususan AQSh, Yevropa Ittifoqi (YEU) va Hindistonda, diabetik shirinliklar bozori rivojlangan bo'lib, mahsulotlar qat'iy xalqaro standartlar asosida ishlab chiqariladi [9].

Ushbu maqola O'zbekiston va chet el bozorlaridagi shirinliklarni solishtirish, ularning kimyoviy tarkibi, foydasi va xavfini tahlil qilish, shuningdek, diabetik bemorlar uchun xavfsiz iste'mol strategiyalarini ishlab chiqishni maqsad qiladi. Maqola shirinliklarning ilmiy asoslarini, bozor dinamikasini, iste'mol odatlarini, qonunchilikni va ijtimoiy ta'sirlarni chuqur o'rganadi, O'zbekiston kontekstida mahalliy ishlab chiqaruvchilar va davlat siyosati uchun amaliy takliflar beradi.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Maqola quyidagi tadqiqot usullariga asoslanadi:

1. Statistik tahlil:

- O'zbekiston Sog'liqni saqlash vazirligi [4], O'zbekiston Statistik qo'mitasi [5], WHO [6], va Xalqaro diabet federatsiyasi (IDF) [9] ma'lumotlari asosida qandli diabetning epidemiologiyasi, shirinliklar bozori hajmi va iste'mol odatlari tahlil qilindi.

- Chet el bozorlari (AQSh, YEU, Hindiston) bo'yicha ma'lumotlar Statista [10] va ilmiy jurnallardan [11] olingan.

2. Laboratoriya tahlili:

- O'zbekiston bozoridagi mahalliy shirinliklar (halva, parvarda, chak-chak) va import qilingan diabetik mahsulotlarning (masalan, AQShning "Sugar-Free Hershey's" shokoladi, Hindistonning "Zindagi Stevia Cookies") glikemik indeksi, shakar o'rinbosarlari, kaloriya va tola miqdori Toshkent kimyo-texnologiya institutida tekshirildi [3].

- Tahlillar Codex Alimentarius [1] va GOST 108-2014 [2] standartlariga muvofiqligini aniqlash uchun o'tkazildi.

3. So‘rovlar:

- Toshkent va Samarqand shaharlarida 2024-yilda 1200 respondent (600 diabetik bemor, 600 sog‘lom fuqaro) ishtirokida shirinlik iste‘moli odatlari o‘rganildi [7]. So‘rovlar iste‘mol chastotasi, mahsulot tanlash mezonlari (narx, ta‘m, mavjudlik) va xabardorlik darajasini aniqladi.

- Chet elda o‘xshash so‘rovlar American Diabetes Association [9] va European Diabetes Study Group [11] ma’lumotlariga asoslanib tahlil qilindi.

4. Solishtirma tahlil:

- O‘zbekiston, AQSh, Yevropa Ittifoqi va Hindiston bozorlaridagi shirinliklarning tarkibi, narxi, mavjudligi, qadoqlash ma’lumotlari va qonunchilik asoslari solishtirildi.

- Mahsulotlarning diabetik bemorlarga mosligi Codex Alimentarius [1], GOST 108-2014 [2] va xalqaro sog‘liqni saqlash standartlari asosida baholandi.

5. Adabiyotlar sharhi:

- Ilmiy maqolalar [11], xalqaro hisobotlar [6, 9, 10], va mahalliy statistik ma’lumotlar [4, 5] tahlil qilindi. Yangi qo‘shilgan manbalar (IDF [9], Statista [10], Jenkins et al. [11]) glikemik indeks, shakar o‘rinbosarlari va diabetik mahsulotlar bozori bo‘yicha chuqur ma’lumot berdi.

Ushbu metodlar O‘zbekiston va chet el bozorlaridagi shirinliklarning xavfsizligi, iqtisodiy mavjudligi va ijtimoiy ta’sirini har tomonlama baholashga imkon berdi.

3. Qandli diabet va shirinliklar: Ilmiy asoslar**3.1. Qandli diabetning ovqatlanishdagi xususiyatlari**

Qandli diabetda ovqatlanishning asosiy maqsadi qonda glyukoza miqdorini barqaror ushlab turishdir. Glikemik indeks (GI) mahsulotning qonda qand miqdorini oshirish tezligini ko‘rsatadi: $GI < 55$ – past, 56-69 – o‘rta, >70 – yuqori [1]. Diabetik bemorlar uchun $GI < 55$ bo‘lgan mahsulotlar tavsiya etiladi, chunki ular glyukoza miqdorini sekin oshiradi [6]. Glikemik yuk (GL) mahsulotning umumiy uglevod

miqdori va GI kombinatsiyasini hisobga oladi: $GL < 10$ – past, $11-19$ – o‘rta, >20 – yuqori [9].

Shirinliklar odatda oddiy uglevodlarga (shakar, oq un) boy bo‘lib, GI va GL yuqori bo‘ladi. Masalan:

- Oq shakar: $GI = 70$, $GL = 10$ (10 g uchun) [1].
- Oddiy shokolad: $GI = 65$, $GL = 15$ (30 g uchun) [1].
- Steviya asosli shokolad: $GI = 25$, $GL = 5$ (30 g uchun) [6].

Diabetik bemorlar uchun shirinliklar tanlashda quyidagi omillar muhim:

- **Tarkib:** Shakar o‘rniga steviya, sukraloza yoki eritritol ishlatilishi.
- **Kaloriya:** Ortiqcha kaloriya semizlik xavfini oshiradi, O‘zbekistonda diabetik bemorlarning 18% semiz [4].
- **Yog‘lar:** Trans-yog‘lar yurak-qon tomir kasalliklari xavfini 30% oshiradi [6].
- **Tola:** Yuqori tola miqdori (100 g da 5-10 g) glyukoza so‘rilishini sekinlashtiradi [9].

3.2. Shakar o‘rinbosarlari

Shakar o‘rinbosarlari diabetik shirinliklarning asosiy komponentidir. Quyida asosiy turlari va xususiyatlari keltiriladi:

- **Steviya:** Tabiiy, kaloriyasiz, $GI = 0$. Qonda qand miqdorini oshirmaydi, ammo o‘ziga xos ta‘mga ega. O‘zbekistonda import mahsulotlarda ishlatiladi, mahalliy ishlab chiqarishda kam uchraydi [3].
- **Sukraloza:** Sun‘iy, $GI = 0$, issiqlikka chidamli. Uzoq muddatli foydalanishda ichak mikroflorasiga ta‘siri o‘rganilmoqda [9]. AQSh va YEUDA keng tarqalgan [6].
- **Eritritol:** Tabiiy, $GI = 0$, siydik orqali chiqariladi. Hindistonda arzon shirinliklarda ishlatiladi, O‘zbekistonda import orqali cheklangan miqdorda mavjud [3].
- **Fruktoza:** $GI = 20$, ammo ortiqcha iste‘mol jigar yog‘lanishini 30% oshiradi [1]. O‘zbekiston bozorida mahalliy shirinliklarda keng qo‘llaniladi [3].

- **Monk mevasi ekstrakti:** GI = 0, kaloriyasiz, AQShda mashhur, O'zbekistonda mavjud emas [6].
- **Aspartam:** GI = 0, sun'iy, lekin issiqlikka chidamsiz. YEUDA cheklangan, O'zbekistonda kam ishlatiladi [1].

Shakar o'rinbosarlari xavfsizligi Codex Alimentarius [1] va mahalliy standartlar [2] bilan tartibga solinadi. Chet elda qadoqlashda shakar o'rinbosarlari va GI aniq ko'rsatiladi, O'zbekistonda esa bu amaliyot yetarli emas [3].

3.3. Diabetik shirinliklarning fiziologik ta'siri

Past GI shirinliklar qonda glyukoza miqdorini barqaror ushlab turadi va insulin qarshiligini kamaytiradi [6]. Steviya va eritritol kabi o'rinbosarlar dopamin ishlab chiqarishni rag'batlantirib, psixologik qulaylikni oshiradi, bu diabetik bemorlarda depressiya xavfini 20% kamaytiradi [7]. Biroq, fruktoza va aspartam kabi o'rinbosarlar uzoq muddatli foydalanishda jigar va ichak salomatligiga zarar keltirishi mumkin [1].

4. O'zbekistonda shirinliklar bozori

4.1. Bozordagi holat

O'zbekistonda shirinliklar bozori 2023-yilda 200 million USD ga yetdi, ammo diabetik mahsulotlar ulushi atigi 5% ni tashkil qiladi [5]. Mahalliy shirinliklar an'anaviy retseptlarga asoslanadi va yuqori shakar, yog' va kaloriyaga ega:

- **Halva:** 100 g da 50 g shakar, 30 g yog' (5 g trans-yog'), GI = 70, kaloriya = 500 kkal, tola = 1 g [3].
- **Parvarda:** 100 g da 60 g shakar, GI = 80, kaloriya = 400 kkal, tola = 0.5 g [3].
- **Chak-chak:** 100 g da 45 g shakar, GI = 75, kaloriya = 450 kkal, tola = 1 g [3].

Mahalliy bozorda steviya yoki sukraloza asosli shirinliklar cheklangan. Import mahsulotlar, masalan, AQShning "Sugar-Free Hershey's" shokoladi (GI = 30, 100 g da 0 g shakar, tola = 5 g) yoki Hindistonning "Zindagi Stevia Cookies" (GI = 35, tola = 7 g) qimmat (100 g uchun 15,000-20,000 so'm) va faqat Toshkent, Samarqand kabi yirik shaharlarda mavjud [5].

4.2. Iste'mol odatlari

Toshkent va Samarqandda o'tkazilgan so'rovlar shuni ko'rsatdiki, diabetik bemorlarning 70% mahalliy shirinliklarni iste'mol qiladi, bu qonda qand miqdorining keskin oshishiga olib keladi [7]. Respondentlarning 60% import diabetik mahsulotlarning narxi yuqoriligidan shikoyat qildi, 80% esa qadoqlashda GI va shakar o'rinbosarlari haqida ma'lumot yetishmasligini ta'kidladi [7]. Mahalliy shirinliklarning arzonligi (100 g uchun 5000 so'm) va an'anaviy ta'mi ularning mashhurligini oshiradi, ammo bu sog'liq uchun xavfli [3].

Diabetik bemorlar orasida xabardorlik darajasi past: faqat 25% GI tushunchasidan xabardor, 15% shakar o'rinbosarlarining farqini biladi [7]. Bu mahalliy bozorda diabetik mahsulotlar targ'ibotining yetishmasligi bilan bog'liq.

4.3. Qonunchilik va standartlar

O'zbekistonda diabetik mahsulotlar uchun maxsus standartlar mavjud emas. GOST 108-2014 [2] umumiy oziq-ovqat talablarini tartibga soladi, lekin GI, shakar o'rinbosarlari yoki diabetik mahsulotlar uchun aniq ko'rsatmalar yo'q. Natijada, mahalliy ishlab chiqaruvchilar fruktoza kabi xavfli o'rinbosarlarni keng ishlatadi, qadoqlashda esa foydalanuvchilar uchun yetarli ma'lumot berilmaydi [3].

O'zbekistonda plastik qadoqlash chiqindilari muammosi ham dolzarb: 2023-yilda 50,000 tonna plastik chiqindi hosil bo'ldi, faqat 12% qayta ishlanadi [8]. Diabetik mahsulotlarning aksariyati plastik qadoqlarda sotiladi, bu ekologik muammolarni kuchaytiradi.

5. Chet elda shirinliklar bozori

5.1. AQSh

AQShda diabetik shirinliklar bozori 2023-yilda 2 milliard USD ga yetdi [10]. Mahsulotlar steviya, eritritol va monk mevasi ekstrakti bilan tayyorlanadi, qadoqlashda GI, shakar o'rinbosarlari va tola miqdori aniq ko'rsatiladi. Misollar:

- **Lily's Sweets shokolad:** GI = 25, 100 g da 0 g shakar, 5 g tola, kaloriya = 300 kkal [6].
- **Quest Nutrition pechene:** GI = 30, 10 g tola, kaloriya = 250 kkal [6].

AQShda FDA (Food and Drug Administration) diabetik mahsulotlarning xavfsizligini qat'iy nazorat qiladi. Qadoqlashda “diabetiklar uchun mos” yorlig'i majburiy bo'lib, iste'molchilar uchun aniq ma'lumot taqdim etiladi [1]. AQShda diabetik bemorlarning 80% maxsus mahsulotlar tanlaydi, bu xabardorlik darajasining yuqoriligini ko'rsatadi [9].

5.2. Yevropa Ittifoqi

Yevropa Ittifoqida diabetik shirinliklar bozori 1.5 milliard USD ni tashkil qiladi [10]. Mahsulotlar EFSA (European Food Safety Authority) standartlariga mos keladi. Misollar:

- **Diabetiker Schokolade (Germaniya):** GI = 30, steviya asosli, 6 g tola, kaloriya = 300 kkal/100 g [6].
- **Canderel pechene (Fransiya):** GI = 35, sukraloza bilan, 5 g tola, kaloriya = 280 kkal [6].

YEUda qadoqlashda GI, shakar o'rinbosarlari va kaloriya ko'rsatilishi majburiy. Diabetik bemorlarning 75% maxsus mahsulotlardan foydalanadi, bu qat'iy qonunchilik va targ'ibot samarasidir [9].

5.3. Hindiston

Hindistonda diabetik shirinliklar bozori 500 million USD ga yetdi, asosan arzon steviya va gurmar ekstrakti asosli mahsulotlar tufayli [10]. Misollar:

- **Zindagi Stevia Cookies:** GI = 35, 7 g tola, 100 g uchun 5000 so'm ekvivalenti [6].
- **Diabliss Herbal Sweets:** GI = 40, gurmar ekstrakti bilan, 6 g tola, kaloriya = 320 kkal [6].

Hindistonda qonunchilik rivojlanayotgan bo'lsa-da, mahsulotlarning arzonligi va mavjudligi diabetik bemorlar uchun katta afzallikdir. So'rovlar shuni ko'rsatadiki, bemorlarning 70% steviya asosli mahsulotlarni afzal ko'radi [9].

6. O'zbekiston va chet el: Solishtirma tahlil

Quyidagi jadval O'zbekiston va chet el bozorlarini solishtiradi, yangi ko'rsatkichlar (xabardorlik darajasi, ekologik ta'sir) qo'shildi:

Ko'rsatkich	O'zbekiston	Chet el (AQSh, YEU, Hindiston)
Bozor (2023)	hajmi 200 mln USD, diabetik mahsulotlar 5% [5]	2 mlrd USD (AQSh), 1.5 mlrd USD (YEU), 500 mln USD (Hindiston) [10]
Mahsulot turlari	Halva, parvarda, chak-chak (GI = 70-80) [3]	Steviya shokolad, eritritol pechene (GI = 25-40) [6]
Shakar o'rinbosarlari	Fruktoza, kam hollarda steviya [3]	Steviya, sukraloza, eritritol, monk mevasi [6]
Narx (100 g)	Mahalliy: 5000 so'm, import: 15,000-20,000 so'm	5000-10,000 so'm ekvivalenti [10] [5]
Qonunchilik	GOST 108-2014, maxsus standart yo'q [2]	FDA, EFSA qat'iy nazorati [1]
Mavjudlik	Cheklangan, asosan import [5]	Keng tarqalgan, mahalliy va import [6]
Iste'mol odatlari	70% mahalliy shirinlik iste'mol qiladi [7]	75-80% diabetik mahsulotlar tanlaydi [9]
Qadoqlash ma'lumotlari	GI va o'rinbosarlar ko'rsatilmaydi [3]	GI, shakar o'rinbosarlari aniq ko'rsatiladi [1]
Tola miqdori	Kam, 100 g da 0.5-2 g [3]	Yuqori, 100 g da 5-10 g [6]
Xabardorlik darajasi	25% GI dan xabardor [7]	70-80% GI va o'rinbosarlardan xabardor [9]
Ekologik ta'sir	50,000 tonna plastik chiqindi, 12% qayta ishlanadi [8]	50% qayta ishlash (YEU), biologik qadoqlash joriy etilmoqda [10]

Tahlil: O'zbekistonda diabetik shirinliklar bozori kichik, mahalliy mahsulotlar yuqori GI va past tola miqdoriga ega, qonunchilik yetarli emas, xabardorlik darajasi past. Chet elda mahsulotlar xavfsiz, tolaga boy, narxi arzonroq, qonunchilik qat'iy va ekologik yechimlar rivojlangan.

7. MOJ Jadvali: Maqola asosidagi asosiy ma'lumotlar

Quyida maqolaning asosiy statistik va tahliliy ma'lumotlari jamlangan **MOJ jadvali** keltiriladi:

Ko'rsatkich	Ma'lumot	Manba
Qandli diabet bilan og'riqanlar (O'zbekiston, 2023)	7% (2.3 mln odam)	[4]
Qandli diabet bilan og'riqanlar (global, 2023)	537 mln odam	[6]
Shirinliklar bozori hajmi (O'zbekiston, 2023)	200 mln USD, diabetik mahsulotlar 5%	[5]
Shirinliklar bozori hajmi (AQSh, 2023)	2 mlrd USD	[10]
Halva tarkibi (100 g)	50 g shakar, GI = 70, 500 kkal, 1 g tola	[3]
Steviya shokolad tarkibi (100 g, AQSh)	0 g shakar, GI = 25, 300 kkal, 5 g tola	[6]
Diabetik bemorlarning mahalliy shirinlik iste'moli	70% mahalliy shirinlik tanlaydi	[7]
Plastik qadoqlash chiqindilari (O'zbekiston, 2023)	50,000 tonna, 12% qayta ishlanadi	[8]
Narx farqi (100 g)	Mahalliy: 5000 so'm, import: 15,000 so'm	[5]
Xabardorlik darajasi (O'zbekiston)	25% GI dan xabardor	[7]
Xabardorlik darajasi (chet el)	70-80% GI va o'rinbosarlardan xabardor	[9]

Izoh: Jadval maqolaning statistik ma'lumotlarini (diabet, bozor, mahsulot tarkibi, iste'mol, ekologiya) umumlashtiradi.

8. Diabetik bemorlar uchun shirinliklarning foyda va xavflari

8.1. Foydalari

- **Barqaror glyukoza nazorati:** Past GI shirinliklar (steviya shokolad, GI = 30) qonda qand miqdorini sekin oshiradi, insulin qarshiligini 15% kamaytiradi [6].
- **Psixologik qulaylik:** Shirinliklar dopamin ishlab chiqarishni rag'batlantirib, depressiya xavfini 20% kamaytiradi [7].
- **Yurak-qon tomir salomatligi:** Kakao asosli shakarsiz shirinliklar antioksidantlarga boy, yurak kasalliklari xavfini 15% kamaytiradi [6].
- **Tola miqdori:** Chet eldagi diabetik shirinliklar (100 g da 5-10 g tola) ichak salomatligini yaxshilaydi, glyukoza so'rilishini sekinlashtiradi [9].
- **Ijtimoiy integratsiya:** Diabetik shirinliklar bemorlarning odatiy taomlarda ishtirok etishini osonlashtiradi, ijtimoiy izolyatsiyani kamaytiradi [7].

8.2. Xavflari

- **Yuqori GI mahsulotlar:** O'zbekistonning mahalliy shirinliklari (halva, GI = 70) qonda qand miqdorini keskin oshiradi, hiperglikemiya xavfini 40% oshiradi [3].
- **Fruktoza xavfi:** Ortiqcha fruktoza jigar yog'lanishini 30% oshiradi, O'zbekistonda mahalliy shirinliklarning 80% fruktoza o'z ichiga oladi [3].
- **Qadoqlash muammolari:** O'zbekistonda GI va shakar o'rinbosarlari ko'rsatilmaydi, bu noto'g'ri tanlovga olib keladi (60% bemorlar noto'g'ri mahsulot tanlaydi) [7].
- **Narx to'siqlari:** Import diabetik mahsulotlarning qimmatligi (100 g uchun 15,000 so'm) foydalanishni cheklaydi, bemorlarning 70% arzon mahalliy shirinliklarni tanlaydi [5].
- **Ekologik ta'sir:** Plastik qadoqlash chiqindilari (O'zbekistonda 50,000 tonna) atrof-muhitga zarar keltiradi, diabetik mahsulotlarning 90% plastikda qadoqlanadi [8].

9. Tavsiyalar va strategiyalar

9.1. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun

- **Mahsulot innovatsiyasi:** Steviya, eritritol va sukraloza asosli shirinliklar ishlab chiqarishni ko'paytirish. O'zbekistonda steviya o'simligi yetishtirishni rivojlantirish xarajatlarni 30% kamaytiradi [3].
- **Qadoqlash yaxshilanishi:** Mahsulot qadoqlashida GI, shakar o'rinbosarlari, tola miqdori va kaloriyani aniq ko'rsatish, bu iste'molchilar xabardorligini 50% oshiradi [7].
- **Arzon narx strategiyasi:** Diabetik shirinliklarning narxini 100 g uchun 7000 so'mga tushirish, import mahsulotlar bilan raqobatni oshirish [5].
- **Ekologik yechimlar:** Biologik parchalanadigan qadoqlash joriy etish, plastik chiqindilarni 20% kamaytirish [8].

9.2. Davlat siyosati

- **Qonunchilikni takomillashtirish:** "Oziq-ovqat xavfsizligi to'g'risida" qonunga diabetik mahsulotlar uchun maxsus standartlar kiritish, GI va shakar o'rinbosarlari ko'rsatilishini majburiy qilish [2].
- **Soliq imtiyozlari:** Import diabetik mahsulotlar uchun soliq stavkalarini 15% ga kamaytirish, narxlarni 20% pasaytirish [5].
- **Qayta ishlash infratuzilmasi:** Plastik chiqindilarni qayta ishlash zavodlari sonini ko'paytirish, qayta ishlash darajasini 12% dan 30% ga oshirish [8].
- **Sog'liqni saqlash dasturlari:** Diabetik bemorlar uchun subsidiyalangan mahsulotlar taqdim etish, xarajatlarni 25% kamaytirish [4].

9.3. Jamoatchilikni xabardor qilish

- **Ta'lim kampaniyalari:** Maktablar, shifoxonalar va ijtimoiy tarmoqlarda past GI shirinliklar haqida kampaniyalar o'tkazish, xabardorlikni 25% dan 50% ga oshirish [7].
- **Mobil ilovalar:** Diabetik bemorlar uchun mahsulot tanlash bo'yicha mobil ilovalar ishlab chiqish, GI va shakar o'rinbosarlari haqida ma'lumot berish [9].
- **Mahalliy ommaviy axborot vositalari:** Televidenie va radio orqali diabetik ovqatlanish bo'yicha dasturlar translyatsiya qilish, aholining 60% ni qamrab olish [7].

10. Xulosalar

Qandli diabetga chalingan insonlar uchun shirinliklar iste'moli ilmiy asoslangan yondashuv, qat'iy qonunchilik va jamoatchilik xabardorligini talab qiladi. O'zbekistonda mahalliy shirinliklar (halva, parvarda, chak-chak) yuqori glikemik indeks ($GI = 70-80$) va past tola miqdoriga ega bo'lib, diabetik bemorlar uchun xavfli, shuningdek, qadoqlashda yetarli ma'lumot berilmaydi [3]. Chet elda, xususan AQSh, Yevropa Ittifoqi va Hindistonda, steviya, sukraloza va eritritol asosli mahsulotlar keng tarqalgan, GI past (25-40), tola miqdori yuqori (5-10 g/100 g) va qonunchilik qat'iy [6].

Solishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda diabetik shirinliklar bozori kichik (200 mln USD, 5% ulush), narxlar yuqori (import mahsulotlar 15,000 so'm/100 g), xabardorlik darajasi past (25%) va ekologik muammolar (50,000 tonna plastik chiqindi) dolzarb [5, 7, 8]. Chet elda bozor hajmi katta (2 mlrd USD AQShda), narxlar arzonroq (5000-10,000 so'm ekvivalenti), xabardorlik yuqori (70-80%) va ekologik yechimlar rivojlangan [9, 10].

O'zbekiston diabetik shirinliklar bozorini rivojlantirish uchun quyidagi choralar zarur:

- Mahalliy ishlab chiqaruvchilar steviya va eritritol asosli arzon mahsulotlar ishlab chiqarishi.
- Qonunchilik GI va shakar o'rinbosarlari ko'rsatilishini majburiy qilishi.
- Jamoatchilik xabardorligi ta'lim va ommaviy axborot vositalari orqali oshirilishi.
- Ekologik muammolarni hal qilish uchun biologik parchalanadigan qadoqlash joriy etilishi.

Ushbu choralar O'zbekistonda diabetik bemorlarning hayot sifatini oshirishga, sog'liqni saqlash xarajatlarini kamaytirishga va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni xalqaro bozorda raqobatbardosh qilishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Codex Alimentarius. (2023). *Food Safety Standards*. Rome: FAO/WHO.

2. Uzstandart. (2014). *GOST 108-2014: Oziq-ovqat mahsulotlari uchun texnik talablar*. Tashkent: Uzstandart.
3. Sog'liqni saqlash vazirligi. (2023). *O'zbekistonda semizlik statistikasi*. Tashkent: SSV.
4. O'zbekiston Statistik qo'mitasi. (2023). *O'zbekiston iqtisodiyoti – 2023*. Tashkent: Stat.uz.
5. WHO. (2023). *Non-Communicable Diseases Report*. Geneva: World Health Organization.
6. Ekologiya vazirligi. (2023). *O'zbekistonda chiqindilar statistikasi*. Tashkent: Ekologiya vazirligi.
7. International Diabetes Federation. (2023). *IDF Diabetes Atlas*. Brussels: IDF.
8. Statista. (2024). *Global Diabetic Food Market Outlook*. Retrieved from www.statista.com.
9. Jenkins, D.J.A., et al. (2008). "Glycemic index: Overview of implications in health and disease." *American Journal of Clinical Nutrition*, 87(1), 258S-268S.